

СТРУКТУРА КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ

Педагогічні новації столичної освіти: теорія і практика: науково-методичний щорічник. – Київ, 2001. – 348 с. – С.277 – 289.

3. Ващенко Л.М. *Проектування інноваційно-розвиваючого середовища в освіті // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал.* – 2002. – Випуск 3(7). – С. 20 – 27. – 256 с.

4. Гончаренко С. *Український педагогічний словник.* – Київ: Либідь, 1997. – 374 с.

5. Загвязинский В.И. *Проектирование региональных образовательных систем // Педагогика.* – 1999. – № 5. С. 8 – 13.

6. Ничкало Н. *Національна доктрина*

розвитку освіти і педагогічна наука в Україні / Професійна освіта: педагогіка і психологія / за ред. Т.Левовицького, І.Вільш, І.Зяюна, Н.Ничкало. – Чихонстова – Київ, 2003. – С. 421.

7. Савченко О. *Державні стандарти шкільної освіти і управління інноваційними процесами // Педагогічна газета.* – 2000.

8. Тестов В.А. *“Жесткие” и “мягкие” модели обучения // Педагогика.* – 2004. – № 2. – С. 7 – 9.

9. Ясвин В.А. *Образовательная среда: от моделирования к проектированию.* – М.: Смысл, 2001. – 365 с.

Юлія Кузьменко, вчитель

Загальноосвітньої школи №13

м. Херсон

СТРУКТУРА КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ

У статті названі структурні компоненти культури праці учня, подана їх характеристика та окреслені шляхи формування певних елементів культури праці в процесі трудової підготовки.

Постановка проблеми. Одним із головних завдань сучасної загальноосвітньої школи є підготовка молодого покоління до подальшої трудової діяльності, до дорослого життя. У зв'язку з цим особливої ваги набуває формування в учнів у процесі трудової підготовки культури праці. Остання пов'язана з сукупністю сформованих в індивіда знань, смаків, ідеалів, здібностей, переконань, досвіду, культурно-діяльнoго сприймання явищ дійсності та їх безпосереднім впливом на процес трудової діяльності особистості. Тобто, культура праці окреслює широке коло важливих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато науковців присвятили свої дослідження різним аспектам культури праці (Б.І. Адаскін, С.А. Анісімов, Б.В. Беновицький, Н.В. Дупак, С.В. Журавель, Д.М. Зембицький, С.В. Лісова, С.Е. Матушкін, О.І. Іголкіна, Б.М. Ханін та ін.). Кожен з них по-своєму розкривав зміст даного поняття та висвітлював певні сторони культури праці, досліджував їх за різними критеріями, за допомогою різних методів тощо.

Основною характеристикою культури праці є її структура. Це доводять у своїх дослідженнях О.І. Іголкіна, І.М. Косик, В.І. Ковальчук, С.В. Лісова та ін. Вони виділяють у структурі культури праці різні складові.

Мета даної публікації – проаналізувати структурні компоненти культури праці, які виділяють науковці, та визначити структуру культури праці учнів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз психолого-педагогічних досліджень доводить, що трудова культура людини, культура праці робітника і культура праці учня містять схожі структурні компоненти.

Так, структура трудової культури людини, як зазначає І.М. Косик, поєднує три групи компонентів: аксіологічний, праксеологічний та психологічний. До змісту цих компонентів входять знання, уміння, навички, морально-ціннісні риси особистості, що впливають на процес трудової діяльності людини та відображають педагогічні умови формування трудової культури [5].

Культура праці робітників, яких готують у системі професійно-технічної освіти, на думку В.І. Ковальчук, складається з чотирьох компонентів, що охоплюють культуру виробничих умов, культуру трудового процесу, культурно-технічний рівень робітника. У змісті першого компонента розглядаються професійні знання, технологічна дисципліна, планування та організація праці, дотримання порядку і чистоти на робочому місці, правила і норми безпеки праці, вимоги виробничої санітарії та гігієни відповідно

СТРУКТУРА КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ

до вимог наукової організації праці, економічні вимоги. До складу другого компонента увійшли почуття працюючої людини, її емоційний стан. Третій компонент відображає мотивацію, інтереси, бажання, естетичну досконалість процесу трудової діяльності. Четвертий – розкриває професійну діяльність “як систему трудових дій, операцій, процедур, що стали правилами, якими оволодів спеціаліст і які є оптимальними саме для нього” [3, 89].

Культура праці молодшого школяра в дослідженні О.І. Іголкиної поділяється на три блоки: когнітивний, практично-діяльнісний і емоційно-ціннісний [2]. У складі когнітивного блоку науковець розглядає загально-трудова знання, дослідницьку та інтелектуальну культуру. Практично-діяльнісний блок, на її думку, містить культуру самоуправління навчанням, інформаційну та організаційно-діялісню культуру. Зміст емоційно-ціннісного блоку охоплює мотиваційну культуру, ціннісне ставлення до оточуючої дійсності, особистісно-суттєве ставлення до навчального предмету, комунікативну та рефлексивну культуру.

Культура праці учнів, яку виділяє С.В. Лісова, складається з чотирьох блоків. Перший – блок діяльності – характеризує процеси спонукання. До нього автор включає мотиви трудової діяльності. Другий блок – планування навчальної трудової діяльності. Сюди віднесено вибір мети, засобів, визначення технологічної послідовності виготовлення виробу, пошук оптимальних варіантів виконання роботи, трудова компетентність. Важливо, що в цьому блоці виділена трудова компетентність, де розглянуті знання і мислення. С.В. Лісова вказує, що “мислення складається із умінь, ступінь яких визначає окремі риси особистості як складової частини її трудової культури” [6, 42].

У змісті третього блоку – реалізації планів виконання навчально-трудового завдання – виділені такі компоненти: оволодіння практичними навичками для виконання трудових операцій, засвоєння трудових прийомів у процесі навчально-трудова діяльності, виконання навчально-трудова завдання з використанням набутих практичних умінь і навичок. Четвертий блок – блок самоконтролю. Він характеризує процес контролю за виконанням трудових операцій.

Як бачимо, перераховані компоненти трудової культури людини, культури праці робітника і культури праці учня мають багато спільного. Але охопити всі складові елементи

культури праці в будь-якій структурі неможливо.

Найбільш наближеною до теми нашого дослідження є структура культури праці, яку виділяє С.В. Лісова. Водночас, науковець включає знання і уміння у зміст блоку “Планування навчальної трудової діяльності” як складові трудової компетентності. Ми ж переконані, що слід виокремити знання і уміння в окремий блок, а також доповнити його такою структурною складовою, як навички. До того ж структура розроблена С.В. Лісовою, на нашу думку, є неповною, оскільки не розкриває всіх сторін культури праці учнів, наприклад, таких, як: естетична, економічна, морально-ціннісна тощо сторони даного поняття.

Аналіз складових елементів різних структур культури праці доводить, що їх можна доповнити деякими елементами, які відповідають сучасним вимогам суспільства та можуть бути реалізовані в процесі трудового навчання. Проведене дослідження показало, що в структурі культури праці можна виділити вісім компонентів: мотиваційний, морально-ціннісний, естетичний, екологічний, економічний, організаційно-діялісний, світоглядний та оціночний (див. рис. 1). У своїй єдності вони розкривають основні шляхи формування культури праці учнів у процесі трудової підготовки, а також характеризують механізми впливу на розвиток дитини даного виду культури.

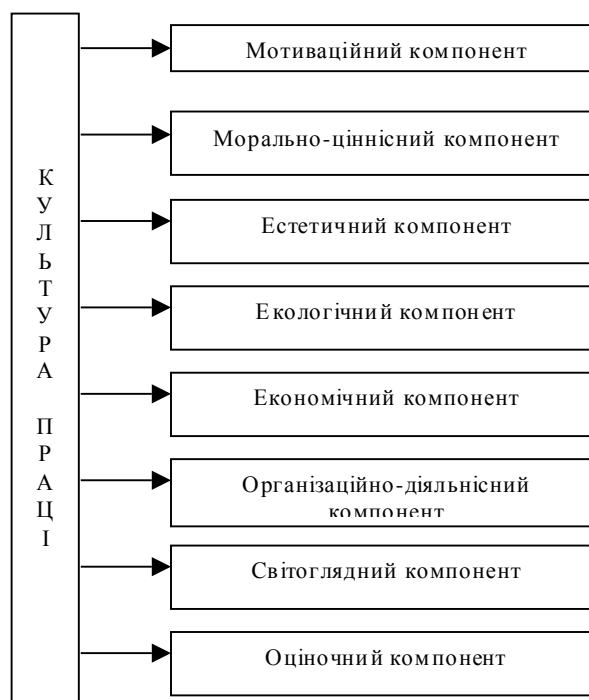

Рис. 1. Структурні компоненти культури праці учня

СТРУКТУРА КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ

Мотиваційний компонент культури праці учня охоплює такі риси особистості, як інтерес, потяг, прагнення, схильність до праці, потреба в ній, зацікавленість справою, бажання працювати та ін. Дані елементи культури праці, мотивуючи діяльність учнів, впливають на їх поведінку і визначають вибірковість таких психологічних процесів, як сприйняття, мислення, увага, пам'ять, уява. При цьому свідомо школярами обираються цілі і засоби досягнення результату, спрямовується трудова активність на мотиваційні об'єкти, цілі та їх здійснення. Мотиви навчальної трудової діяльності відіграють важливу роль у наданні поведінці імпульсу і спрямованості до мети [10, 69].

Мотиваційний компонент культури праці учнів контролює реалізацію намірів, забезпечує вибір нових технологій, трудових операцій, технік для виконання трудового завдання (проекту). З огляду на це, вчитель завжди повинен мотивувати учня до праці, цілеспрямовувати його дії, орієнтувати мотиваційну сферу дитини на виконання навчально-трудового завдання [1, 79]. Тобто мотиваційний компонент культури праці учня окреслює спрямованість дитини та визначає вибірковість трудової активності школяра в навчально-виховному процесі.

Мотивують навчально-трудова діяльність учнів різними способами. Так, при вивченні у 6 класі теми "Технологія вирощування квіткових рослин" учитель покаже школярам, які сорти квітів вони можуть виростити на шкільних клумбах, розповідає, як будуть пишатися вчителі і батьки результатами їх праці, демонструє учням, які гарні квіти виростили діти старших класів, пропонує взяти участь у конкурсі ікебан "Осіньна фантазія", де кожен клас буде презентувати композицію з квітів, вирощених самостійно тощо.

Досвід доводить, що великий вплив на мотиваційну сферу школяра у процесі формування культури праці мають індивідуальні особливості дитини, на розкриття яких спрямовані морально-ціннісний, естетичний, екологічний, економічний, організаційно-діяльнісний, світоглядний та оціночний компоненти культури праці учнів.

Морально-ціннісний компонент складається з таких елементів: отримання задоволення від самого процесу і результатів праці, від подолання труднощів у трудовій діяльності; почуття впевненості в собі, у своїх силах, можливостях щодо виконання трудових завдань; творчий підхід до справи; почуття обов'язку та відповідальності за результати своєї діяльності; точність, пунктуальність, дисциплінованість, ритмічність, старанність, зібраність, порядність, допитливість;

морально-ціннісні норми поведінки школярів та ін.

Сформувавши морально-ціннісну складову культури праці учнів можна, наприклад, у процесі виконання ними групових проєктів, коли кожен несе відповідальність не тільки перед собою, а насамперед перед колективом, намагається працювати якнайкраще, оскільки від результату його роботи залежить оцінка всієї бригади. Так, при вивченні у 8 класі теми "Приготування перших страв" учнів поділяють на бригади, які отримують різні завдання:

- приготування перших страв на овочевому відварі, сервірування столу, подавання страв до столу та споживання їх;

- приготування перших страв на м'ясному відварі, сервірування столу, подавання страв до столу та споживання їх;

- приготування перших страв на рибному відварі, сервірування столу, подавання страв до столу та споживання їх.

У процесі виконання навчально-трудового завдання не можна обмежувати творчість дітей. Бажано, щоб вони самостійно обирали страви, які будуть готувати, оформляли готові страви, обирали столову білизну та прикраси для столу. Це сприятиме формуванню в них не тільки тих елементів культури праці, що входять до складу морально-ціннісного компоненту, а й інших. Наприклад, елементів культури праці учнів, які стосуються змісту естетичного компонента, а саме: працювати акуратно і красиво, підтримувати загальний порядок на робочому місці і в майстерні, охайність, чистоту, художній смак, сприйняття кольорової гами, естетичні ідеали та ін.

Як уже зазначалося, в структурі культури праці учнів можна виділити також екологічний та економічний компоненти.

Екологічний компонент розкриває важливість екологічної функції культури праці. Реальні можливості формування загальних елементів екологічної культури і культури праці в процесі трудового навчання безперечні, на їх основі виховується "особистість нового типу, яка прагне задовольнити не лише свої матеріальні і духовні потреби, а й коригує свої дії в довіллі відповідно до сучасних моральних норм суспільства" [9, 95 – 96].

У змісті даного компонента слід розглядати такі елементи: розуміння взаємозв'язку і взаємовпливу людини і сил природи, культурні, екологічно безпечні взаємостосунки праці людини і довкілля, формування в учнів відповідальності за природу, цивілізоване господарювання, осуд варварського становлення до природних

багатств, раціональне природокористування, розуміння себе як частини природи тощо. Даний перелік елементів культури праці учнів можна розширити ще одним, який виділяє І.П. Коваленук серед завдань екоосвіти: “використання кращих традицій нашого народу, інших народів світу у взаєминах з природою для підтримання рівноваги у природно-господарських системах і комплексах” [4, 360].

До складу економічного компонента культури праці можна віднести: вміння учнів економити робочий час, матеріали, інструменти, електроенергію, воду, а також поняття продуктивності праці, норми виробітку, реальне уявлення дитини про організацію праці в умовах сучасного виробництва.

Формування економічної складової культури праці відбувається, наприклад, при вивченні в 7 класі теми “Виробництво й охорона природи”, коли вчитель розповідає учням про сучасне виробництво, розкриває такі поняття, як норма виробітку, продуктивність праці, звертає увагу на проблеми охорони навколишнього середовища від шкідливого впливу виробництва. Це, з одного боку, допомагає сформувати у дитини економічну складову культури праці, а з іншого – зрозуміти екологічні проблеми суспільства (складова екологічного компонента) та здійснити екологізацію світогляду школяра (складова світоглядного компонента).

Організаційно-діяльнісний компонент пов’язаний безпосередньо з навчально-трудовою діяльністю учнів. До цього компонента ми відносимо планування навчально-трудової діяльності та реалізацію планів виконання навчального трудового завдання. Ці складові С.В. Лісова поділяє на два блоки, але, на нашу думку, їх доцільно об’єднати, а також доповнити новими структурними елементами, що відповідають вимогам сучасності. Отже, організаційно-діяльнісний компонент складається з вибору мети, визначення технологічної послідовності виготовлення виробу, пошуку оптимальних варіантів виконання роботи, планування праці, підготовки робочого місця, вибору матеріалів, інструментів і пристосувань, пропорційного розподілу часу, який відводиться на виконання трудових операцій, виконання навчально-трудового завдання із застосуванням набутих практичних вмінь і навичок, переймання досвіду інших людей, винахідливості та ініціативності в роботі, самостійності, набуття власного досвіду, формування світогляду тощо.

Наприклад, під час лабораторно-практичної роботи у 8 класі при вивченні теми “Тканини з хімічних волокон. Асортимент тканин” учні

отримують картки з деформованими планами. Вони повинні самостійно виправити план роботи, а потім за ним виконати трудове завдання. Це не тільки сприяє формуванню вмінь планувати свою роботу, а й розкриває шляхи для використання набутих раніше практичних вмінь і навичок, оскільки дівчата вже виконували подібні лабораторно-практичні роботи, коли у 6 класі ознайомилися з бавовняними і лляними тканинами, а у 7 класі – з вовняними та шовковими.

Важливим у системі формування культури праці є світоглядний компонент. У цьому зв’язку не можемо не згадати слова видатного вітчизняного педагога В.О. Сухомлинського, який писав: “Ми завжди дбали про світоглядний характер праці підлітків, прагнули до того, щоб праця була для підлітка не тільки обов’язком, а й формою, засобом вираження і утвердження поглядів, становлення до істини” [11, 518]. Ці слова стають особливо актуальними сьогодні, коли суспільство йде шляхом гуманізації і розуміння себе як частини природи.

Треба додати, що науковці виділяють різні складові процесу формування світогляду учнів. Так, В.Г. Постовий, досліджуючи тенденції виховання дітей і молоді в сім’ї, вказує на такі його елементи: “бережливе ставлення до суспільної і приватної власності, до природних багатств, прагнення примножити їх власною працею, негативне ставлення до проявів безвідповідальності в праці і безгосподарності, порушень трудової дисципліни, утриманства і лінощів, крадіжок суспільної і приватної власності та варварського нецивілізованого ставлення до природних багатств” [8, 106].

Ці складові процесу формування світогляду учнів, на нашу думку, є складовими світоглядного компонента культури праці. Але до їх переліку треба додати почуття обов’язку і відповідальності перед колективом і суспільством, товариську взаємодопомогу і взаємопідтримку, культуру поведінки, активну участь у різних видах суспільно-корисної діяльності, господарське ставлення до праці, культурне ставлення до процесу праці, до праці інших людей, до людини-трудівника, до людських здобутків, екологізацію світогляду, розуміння себе як майбутнього трудівника, досвід трудової діяльності, самооцінку учнем своїх можливостей і оцінку свого “Я”, адже всі елементи даного компонента культури праці учнів впливають на становлення світогляду дитини.

Останній компонент – оціночний – характеризує заключний, кінцевий етап навчальної діяльності.

СТРУКТУРА КУЛЬТУРИ ПРАЦІ УЧНІВ

До змісту даного компонента можна віднести такі елементи культури праці учнів: контроль за виконанням трудових операцій, дотримання послідовності в роботі із урахуванням проміжних результатів, контроль за якістю своєї праці і її оцінка, аналіз результатів праці тощо.

Так, наприклад, при вивченні у 6 класі технології виконання накладного і настрочного швів учні на всіх етапах навчально-трудої діяльності повинні самостійно перевіряти за інструкційною картою правильність виконання швів. Це допоможе своєчасно усунути дефекти, які можуть виникнути при виконанні завдання, а отже, виконана робота буде відповідати технологічним стандартам. Після закінчення роботи учні теж самостійно перевіряють якість виконаних швів і тільки після цього подають їх вчителю для перевірки. Названі етапи роботи не тільки позитивно впливають на якість виробу, а й підвищують продуктивність праці школярів, зменшують витрати часу тощо.

Оціночний компонент можна розглядати і як підсумковий щодо всіх попередніх компонентів культури праці, адже культурологічна зумовленість системи названих компонентів передбачає широкий діапазон взаємозв'язків між ними. Розглянуті вище компоненти, якщо їх взяти окремо один від одного, не можуть забезпечити формування в учнів культури праці, а всі разом вони працюють на кінцевий результат.

Саме тому дуже важливим є усвідомлення педагогами сутності та впливу всіх розглянутих компонентів на процес формування культури праці учнів. Їх загальний вплив на свідомість школяра є характеристикою дієвості його світогляду, сформованості культури праці, життєвої позиції дитини, оскільки остання витікає із світоглядних, моральних і психологічних якостей особистості і відбиває її суб'єктивне ставлення до суспільства [7, 160].

Формування культури праці учнів – це системоутворюючий процес, на його основі формуються точні і глибокі знання, уміння і навички, що є найважливішими складовими культури людини в цілому.

Висновки. Формування культури праці в процесі трудової підготовки дуже складне явище, що характеризує взаємовплив, діалог, спілкування всіх її структурних одиниць, адже тільки за умов їх єдності можливий позитивний результат. Рівень сформованості у школяра культури праці віддзеркалює важливу особливість його трудової

діяльності – єдність культури і діяльності, а це, на нашу думку, є вищим рівнем результативності трудової підготовки учнів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші його напрями можуть бути пов'язані з розробкою моделі формування культури праці учнів у процесі трудової підготовки та перевіркою її функціональності в умовах сучасної школи.

1. Биркенбиль Ф. Вера. *Коммуникационный тренинг. Наука общения для всех: Пер. с нем. Н. Чуреева.* – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 352 с.

2. Иголкина Е.И. *Формирование культуры труда младших школьников (на примере уроков трудового обучения): Дис...канд. пед. наук: 13.00.01.* – Оренбург, 2002. – 203 с.

3. Ковальчук В.І. *Формування культури праці учнів ПТНЗ художнього профілю: Дис...канд. пед. наук: 13.00.04.* – К., 2005. – 211 с.

4. Ковальчук І.П. *Підготовка фахівців екологічного профілю у системі неперервної професійної освіти // Зб. наук. пр. до 10-річчя АПН України. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні.* – Частина 2. – Харків: ОВС, 2002. – С. 352 – 370.

5. Косик І.М. *Педагогічні умови виховання трудової культури учнів середнього і старшого шкільного віку: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01.* – К., 1997. – 157 с.

6. Лісова С.В. *Педагогічні основи у процесі трудового навчання і виховання: Дис...д-ра пед. наук: 13.00.01.* – К., 1996. – 385 с.

7. Подласый И.П. *Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн.* – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.2: *Общие основы. Процесс воспитания.* – 256 с.

8. Постовий В.Г. *Тенденції виховання дітей і молоді в сім'ї в сучасних умовах України // Зб. наук. пр. Пед. науки.* – Вип. 34. – Херсон: ХДПУ, 2003. – С. 102 – 106.

9. Пустовит Г.П. *Сучасні підходи до розуміння сутності принципів екологічної освіти учнів у позашкільних закладах // Зб. наук. пр. Пед. науки.* – Херсон: ХДПУ, 2003. – Вип. 34. – С. 95 – 101.

10. Рогов Е.И. *Психология человека.* – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 320 с.

11. Сухомлинський В.О. *Вибрані твори: В 5-ти т.* – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2 – 670 с.